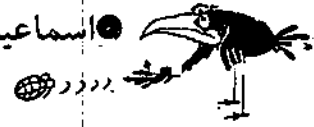

پژوهش‌های کاربردی

● اسماعیل عباسی

کاریکاتور با مطبوعات متولد شد. بی شک پیشرفت فناوری صنعت چاپ نقش به‌سزایی در این جریان داشت. در این خصوص می‌توان ابراز داشت که کاریکاتور سیاسی پیشینه‌ای به درازای حیات مطبوعات دارد.

کمی پیش‌تر از آن کاریکاتور سیاسی با انگیزه روشنگری، به وسیله گراورهای فلزی در تیراژهای بسیار محدودتر نسبت به تیراژهای کنونی در اختیار مردم قرار می‌گرفت این نوع کاریکاتور به واسطه گشت و گذاری که در بین مردم داشت به همان اندازه شناخته شده بود که کاریکاتورهای جدید با تیراژهای میلیونی. کاریکاتور گراوری در قرن نوزدهم به اندازه کاریکاتور چاپی معاصر در جنبش‌های اجتماعی نقش داشت. از آنجایی که کاریکاتور بر سواد، بینایی و نه نوشتاری استوار بود توفیق آن را یافت که با استفاده از نمادهای عمومی (که برای همگان آشنا و مانوس بود) ارتباط خود را با عامه بی‌سواد (عوام) برقرار سازد.

بنابراین همان‌گونه که می‌بینید ابزار کاریکاتور تغییری نکرده است سوای اینکه درصد ناچیزی از کاریکاتورها با بالون‌ها (باکس‌ها) یا زیرنویس‌های مختصر تزئین یافته‌اند. کاریکاتور در اوج تکامل زبان در قرن بیست یکم، خود را تقریباً بی‌نیاز از آن تلقی کرده و با استناد به نماد توانسته است برای خود زبان مستقلی بیافریند.

کاریکاتور سیاسی از آنجایی که با مهم‌ترین و باارزترین مسئله روز سر و کار دارد دچار تنش‌ها و برخورد‌های شدید با اربابان قدرت است. در واقع تاریخ کاریکاتور سیاسی از همین جا شروع می‌شود. در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم اغلب طراحان، کاریکاتورهای

لباس عتال‌ترین
تالار و بلبل
ملش ملایسته
حاشا
رحم و لذت‌ش
پالچ تعجب
به حیاط‌ها
تشداد نالیج

کارتورسیال

در واقع تاریخ کارتورسیال از همین جا شروع می شود. در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم اغلب طراحان، کارتورهای سیاسی خود را بدون امضا به چاپ می رساندند.

سیاسی خود را بدون امضا به چاپ می رساندند. این ترس صرفاً برای کارتورسیال نیست ها نبود و شامل حال گراورسازان هم می شد به طوری که بسیاری از گراورسازان از ترس انگیزاسیون، ابزارهای گراورسازی خود را در خانه های متروک پنهان می کردند و در همان جا شبانگهان به کار و فعالیت می پرداختند.

با این همه کارتورسیال راه خود را شکافت و پیش رفت.

در مبحث کارتورسیال سیاسی می توان به شاخه های بسیار متنوعی پرداخت از قبیل کارتور تاریخی، کارتور چهره، کارتور هجو، کارتور انتقادی، (که اغلب کارتورهای سیاسی از این گونه اند). هر کدام از موارد بالا می تواند از نظر سبک به شیوه های زیر تقسیم شود.

کارتور همراه با زیر نویس

- کارتور بدون شرح
- کارتور دنباله دار (استریپ)
باز هر کدام از موارد یاد شده نیز می تواند از نظر تکنولوژی چاپ و رنگ به رده های زیر تقسیم شود:

- سیاه و سفید (یا تک رنگ)

- چهار رنگ

- تمام رنگی

موارد فوق از نظر سایز باز هم قابل تقسیم بندی به اشکال زیر است:

- قطع مجله ای

- قطع روزنامه ای

- قطع پوستری

- قطع دیواری (یا تبلیغاتی)

البته فروع دیگری می توان بر آنها افزود و یا در اثر مرور زمان انواع دیگر را نیز متصور شد ولی تا به اینجا فروع رایج همین ها هستند و بس. این نکته نیز شایسته یادآوری است که تقسیم بندی های یاد شده نمی تواند کاملاً دقیق به نظر برسد چون کارتور چهره، خود نوعی کارتور انتقادی است. درست است که «چهره» تخریب می شود و سوژه مورد استهزاء قرار می گیرد ولی همین استهزاء خود، نوعی انتقاد است. نکته یاد شده از نکات بسیار قابل تأمل در کارتور است. بسیاری از «کارتور دوستان» می پندارند که کارتور چهره، صرفاً نوعی تطن و سرگرمی است و اینکه حالا صفحات روزنامه لااقل از نظر «زیبایی شناسی» با چند طرح اغراق شده تزئین می شوند... یعنی تحلیل تا همین حد است. ولی کارتور چهره پیامی فراتر از تصور ما دارد. البته اکنون قصد نداریم در باره این «فرع» به بحث بنشینیم ولی می توان مقالات متعددی را جمع به تأثیر کارتور چهره در افکار عمومی، به رشته تحریر درآورد و از این رهگذر به کنه اهمیت این نوع کارتور دست یافت در حال حاضر قصد بر این است که این مقوله در سطح کلیات شناسی مطرح شود و ما به جوانبی از آن اشاراتی در حد یک تحقیق مطبوعاتی داشته باشیم.

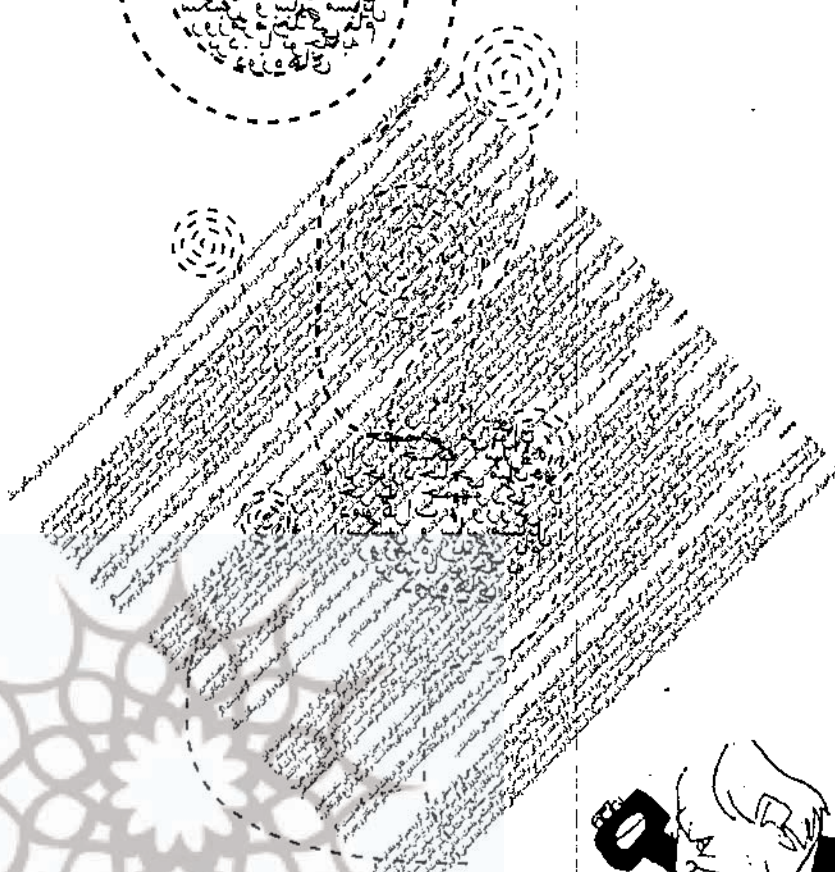
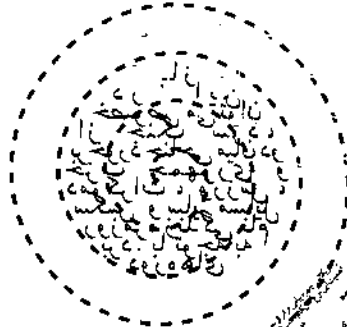
از همان ابتدا که صنعت چاپ، این امکان را ایجاد کرد که برخی گروه های سیاسی بتوانند با کمک به آن اندیشه ها و دیدگاه های خود را انتشار دهند، برخی از طراحانی که با این گروه همراه

کاریکاتورسیاسی

بودند نیز به این باور رسیدند که با حکاکتی طرح های خود (به وسیله گراور) می توانند طیف گسترده ای از مخاطبان را تحت تأثیر قرار دهند. این تفکر کاملاً واقع بینانه بود. زیرا که بیشتر مردم آن روزگار از سواد خواندن و نوشتن محروم بودند. به این ترتیب تصاویری انتقادی که در واقع آغازگر کاریکاتورهای سیاسی بودند، به شدت مورد استقبال مردم و البته ناقدان اجتماعی قرار می گرفت. در اینجا نمی توان نقش ناقدان را در پیشرفت کاریکاتور سیاسی نادیده گرفت آنها که متخصص سنجش افکار عمومی بودند با نقد خود بسیاری از هنرمندان به ویژه کاریکاتوریست ها را مورد راهنمایی قرار دادند و از این رهگذر بر تصحیح خطاهای اجتناب ناپذیر تأثیری بسزا داشتند.

اکنون بار دیگر پس از گذشت زمانی نزدیک به نیم قرن، این دیدگاه مطرح شده است که در حال حاضر به وسیله ارایه تصویر، بهتر می توان به طرح فکر و اندیشه پرداخت. اما این بار علت این امر ربطی به باسوادی یا بی سوادی مردم نداشت، بلکه دلیل آن کمبود وقت، و بهتر بگوییم عدم تمایل مردم به اختصاص دادن وقت برای مطالعه است انسان قرن بیست و یکم وقت چندانی ندارد که بخواهد قسمتی از آن را به مطالعه اختصاص دهد. گاهی دیدن و درک یک کاریکاتور، همسنگ با خواندن یک مقاله بلند می شود و بیننده یک کاریکاتور، همان قدر اطلاعات جمع می کند که خواننده ی یک مقاله !!

در عصر ما، زمان اطلاع رسانی با توجه به حجم آن، نسبتی معکوس یافته است یعنی به میزان افزایش اطلاعات، زمان ارسال آن کوتاه و کوتاه تر شده است. بنابراین در چنین شرایطی، این ماهیت تصویر است که هر لحظه، جایگزین نوشته

کاریکاتورسیاسی

کتابخانه
موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی
تهران

می شود. و رسانه های دیواری، خود را بر رسانه های نوشتاری مقدم می سازند هم اکنون در میان انواع رسانه های رایج، آرایه کاریکاتور، نقش ویژه ای یافته است. و در میان انواع کاریکاتور، از قبیل اجتماعی، فکاهی، و غیره، کاریکاتور سیاسی از اهمیت منحصر به فردی برخوردار شده است.

مورد یاد شده با اندک مطالعه ای بر کمیت کاریکاتورهای سیاسی چاپ شده در مطبوعات هر کشور به خصوص کشورهای غربی که خود مهد کاریکاتور سیاسی اند، قابل دریافت است. گزافه نیست اگر بگوییم اعتبار هنر کاریکاتور به نوع سیاسی آن بستگی دارد.

در بعضی از کشورهای جهان سوم این تفکر به صورتی افراطی تر مطرح است. چرا که هنوز جامعه از انواع کاریکاتور تنها کاریکاتورهای سیاسی را می شناسد و البته این امر بسیار طبیعی و قابل درک است.

کاریکاتور سیاسی در هر نقطه جغرافیایی بسته به شرایط سیاسی، رنگ و بوی خاصی به خود می گیرد. فراتر از آن، همین شرایط یاد شده، محتوای خاصی نیز بدان ارزانی می دارد. مثلاً در ایالات متحده کاریکاتور سیاسی بیشتر بر برخورد های دو حزب دموکرات و جمهوری خواه اشاره دارد. در آفریقا بیشتر بر تبعیضات نژادی، در کشورهای نوتالینتر بیشتر بر تمرکز قدرت بر مردم و توسعه دادن نوتالیاریسم، در کشورهای اروپایی بیشتر بر رفاه مردم، در کشورهای بلوک شرق بیشتر به جنگ سرد و مسایل وابسته به آن... و الخ !!!

البته در موارد یاد شده نمی توان تقسیم بندی چندان صریحی ارائه داد و این کاملاً طبیعی است. منتها برای نشان دادن این تفاوت ها می توان با ذکر چند قاره و حتی چند کشور، حساسیت های سیاسی را با وضوح بیشتری به تصویر کشید و خوانندگان پژوهشگر را به مطالعه جدی تر دعوت کرد.

پیش از ورود به مبحث یادآوری می شود که نقش نهادها در کاریکاتور سیاسی از اهمیت خاصی برخوردار است که تأمل بیشتری را از مخاطبین می طلبد زیرا در صورت عدم درک این نمادها، دریافت مفهوم امکان پذیر نخواهد بود به عنوان مثال در ایالات متحده، «خر» سمبل حزب دموکرات و «فیل» سمبل حزب جمهوری خواه است.

بدیهی است برای درک کاریکاتورهای سیاسی: درک نماد سیاسی از اولویت خاصی برخوردار است.

اینک همان گونه که وعده دادیم اشاره های کوتاهی به چند کشور جهت مطالعه کاریکاتور سیاسی آنان خواهیم داشت و با این گشت و گذار به مقوله حاضر خاتمه خواهیم داد.

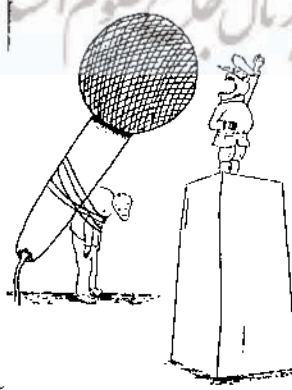
بلوک شرق:

شناخت کاریکاتور سیاسی در بلوک شرق، ابتدا باید به دو دوره پیش از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پس از فروپاشی آن تقسیم شود. در صورت عدم تقسیم مطالعه ما بسیار نادرست و غیر علمی خواهد بود.

کاریکاتور سیاسی شوروی پیش از فروپاشی از نظر موضوعی محدود به مسایل رفاهی و دعوت

کتابخانه
موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی
تهران

سکاد علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رساله جامعه علوم انسانی

به پروستریکا بود. در زمان انتقال قدرت به جمهوری های فروپاشیده ، دچار آشفتگی بی سابقه می شود و پس از آن موقتاً با دریایی از آزادی و عنان گسیختگی مواجه می شود. پس از آن تدریجاً آرامش نسبی خود را باز می یابد. در دوره پس از فروپاشی باید در چارچوب هر جمهوری به وضعیت کاریکاتور سیاسی پرداخت ولی می توان به موضوعات کلی رایج نیز اشاراتی داشت .

در دوره پوتین ، آغاز مجدد جنگ سرد از بارزترین خصوصیات کاریکاتور سیاسی در این کشور است .

ایالات متحده:

راجع به ایالات متحده به طور اختصار به موضوعات کلی اشاراتی داشتیم ، خوانندگان نیز به فراخور حالشان ، دریافتهایی از وضعیت کاریکاتور سیاسی در این کشور دارند. باز در این خصوص می توان از جنگ سرد ، برخورد جناحی میان دو حزب جمهوری و دموکرات ، ورزش ، سکس و سایر مسایل روزمره زندگی نام برد. با توجه به دوره های ۸ ساله ریاست جمهوری در این کشور هر ۸ سال یک چهره ، سوژه کاریکاتورهای سیاسی قرار می گیرد.

جنگالی ترین چهره سیاسی در دهه ۹۰ ، کلینتون بود. چهره سرشناس دیگر در کاریکاتور سیاسی ایالات متحده ، مونیکا بود که معرف حضور همه ، حتی بچه های دبستانی است . بسیاری از مدارس ابتدایی سیاست های اینترنت خود را صرفاً به خاطر ایشان تا مدت ها تعطیل کرده بودند!!

خاورمیانه:

در مورد خاورمیانه تعیین موضوعی خاص بسیار مشکل است. چون این منطقه ، پدیده چندگانه ای است که هر سرزمینش ، خصوصیات منحصر به فردی دارد که در طبقه بندی های متداول و رایج جای نمی گیرد. ولی می توان برای همه آنان در موضوع مشترک در نظر گرفت:

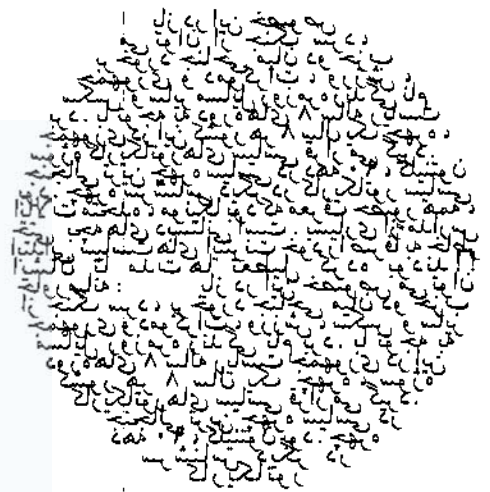
اول ، نفت و دوم رژیم اشغالگر قدس . این دو موضوع در تمام کاریکاتورهای سیاسی کشورهای خاورمیانه مشترک است و تقریباً همیشه هم موضوع روز است .

آفریقا:

کشورهای آفریقایی سواى کشورهای حاشیه ای مدیترانه ای که در واقع جز کشورهای خاورمیانه به شمار می آیند ، دارای موضوع کلی بر مبنای نژادپرستی و مبارزه با آن است . با این تفاوت که در کشورهای آفریقایی فرانسوی زبان ، نمادها اندکی متفاوت تر از کشورهای آفریقایی انگلیسی زبان است و دلیل آن نیز بنابر تفاوت های فرهنگی ، قابل درک به نظر می رسد. موضوعات فرعی دیگری از قبیل مبارزه با بی سوادی ، ایدز و مسایل رفاهی متعاقباً در رده های بعدی جدول قرار می گیرند.

اروپا:

موضوع مطرح در کاریکاتور سیاسی اروپا ، ایجاد اتحادیه اروپایی مستقل و کنارگرفتن از پیمان هایی است که آمریکا ، سرکردگی آنها را برعهده دارد ایضاً ایندز از مسایل سیاسی شده در این گونه کاریکاتورهاست .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
رتال جامع علوم انسانی

